

A DIASZPÓRA NYELVI VÁLTOZÁSAI KICSIBEN ÉS NAGYBAN¹

Zelliger Erzsébet

Az őshonos és a nem őshonos diaszpóra között az el nem hanyagolható azonosságok mellett jelentős különbségek mutatkoznak. Az azonosságok a szórványban élő kisebbségek jogait érintő nyelvi, politikai intézkedések és gyakorlat következményeképpen leginkább a nyelv veszélyeztetettségében fedezhetők fel. A különbségek egyebek között abból fakadnak, hogy az őshonos diaszpóra hagyományokhoz kötő környezetben, folyamatosan élő kultúrában, lakókörnyezetét tekintve a rendszeres érintkezést lehetővé tevő szoros kommunikációs közösségekben éli mindennapjait. A bevándorlóközösségek eredeti kultúrájukból valamilyen (legalábbis) lelki trauma után kiszakadva kerülnek idegen nyelvi és szokásbeli közegbe. Ha azonos nyelvű népességre találnak is új helyükön, azoktól hol jobban, hol kevésbé, de különböznek. Mindezekről legalábbis az említés szintjén azért volt szükséges szólni, mert az elősorolt tényezők a nyelvüket, nyelvhasználatukat is befolyásolják. A másodlagosan (kivándorlással) keletkezett szórványközösségek nyelvi, nyelvhasználati körülményeit az óhazától való távolság is befolyásolja, mind a hazlátogatás lehetősége, mind – az utóbbi egy-másfél évtizedet leszámítva – a média hozzáférhetősége tekintetében. Ezt tükrözi az a levél, amelyet egy ausztriai magyartól kaptam még abban az időben, amikor az első gyűjtőutamat szerveztem: „...levelére válaszolva közlöm, hogy a véleményem szerint – mivel Linz a magyar határtól nem egészen 300 km-re van – nincs különbség az itteni és a soproni, pesti vagy a szegedi magyar beszéd között. Az itt élő magyarok egy jelentéktelen kis része 1945 után jött Magyarországról Linzbe. Egy elváltozást a beszédben meg [!] akarva is nehéz találni. Biztos más a helyzet ezzel a témával kapcsolatban a Magyarországtól nagyobb távolságra élő magyaroknál mint pl. Svédországban, Norvégiában, Angliában, Portugáliában, Amerikában, Ausztráliában vagy Dél-Afrikában.”

Az általam vizsgált közösség Ausztriában, közelebről Felső-Ausztriában él. A migrációval létrejött közösségek közül a közepesen fiatalok közé tartozik: mintegy 60 éves történetre tekint vissza. A kivándorlás indítéka alapján összetételét tekintve heterogén: politikai menekültek, vendégmunkások, hivatalos kiküldetés során ott munkát vállaló műszaki értelmiség, előadóművészek és házasságkötés révén letelepedett asszonyok egyaránt megtalálhatók a soraikban. Az időbeli vonatkozást tekintve a háború utáni menekültrétegtől a 80-as évek végén, a 90-es évek legelején oda menekült erdélyiekig és jugoszláviai magya-

¹ Kutatásaimat az OTKA a T0133745 és a T029064 sz. pályázattal támogatta.

rokig (ez utóbbiak közül többen immár másodszor jelentek meg ebben a közegeben) terjed a körük.

A felső-ausztriai magyarok létszámát az emigráció képviselői mintegy 10 ezer főre becsülik. A becslés alapjául a telefonkönyvben található magyar családnevek nagy száma szolgál. Az ennek az alapján kikövetkeztetett érték nem mondható irreálisnak, a nevek mögött azonban igen különféle életutak húzódnak meg. Az 1991-es népszámláláskor végül is 3218 személy vallotta magát az osztrák népszámlálási terminológia szerint „magyar köznyelvűnek”.² A legutóbbi népszámlálás Felső-Ausztriára vonatkozó adatai alapján a magyarok létszáma egész Ausztriában és ezen belül Felső-Ausztriában is növekedett.³

A szórványközösségek nyelvi sajátosságait tekintve fő vonalakban egyrészt az ott beszélt magyar nyelvnek a többségi nyelvhez, másrészt a magyar standard változathoz való viszonya vár meghatározásra. Ezekben a vonatkozásokban több általánosnak tekinthető tendencia figyelhető meg.

A legkorábbi, általam tapasztalt idegen nyelvi interferencia elsősorban a nyelv zeneiségét, a beszéddallamot érintette. Olyan körülmények között történt ez, amikor a megfigyelt nyelvhasználók kétnyelvűsége önmagában nem indokolta a nyelvi változást. A jelenséget a 60-as években tapasztaltam ’56-os magyaroknál, akiknek a német nyelvtudása abban az időben még meglehetősen gyenge volt. A háttérben normakonfliktust lehetett sejteni, ami a korabeli hazai nyelvhasználat politikai és műveltségi okokból való elvetésén és a korábbi emigrációs hullám által beszélt, de már a német interferenciától módosult nyelvi változat elfogadásán alapult. Azóta a Felső-Ausztriában élő magyarok túlnyomó többsége aktívan használja a német nyelvet, így az idegen nyelvi hatás közvetlenül is érvényesülhet – és érvényesül is. A leginkább feltűnő talán a mondatdallamban bekövetkezett változás. Felső-ausztriai adatközlőim közül 23 személy összesen 161 mondata alapján vizsgáltam az eldöntendő kérdő mondatok magyarban jellegzetes (hirtelen emelkedő és az utolsó szótagban eső) dallamának az alakulását. Az adatközlők között van első és második generációs; ezek a személyek Magyarország különböző (nyelvjárás)területeiről, rajtuk kívül még Erdélyből, a Bácskából és a Muraközéből származnak. A 161 mondatból 120-nak (74,5%) a dallama megfelelt a magyarban szokásosnak, 41 mondaté (25,5%) viszont eltért. A nem magyaros dallamú kérdő mondatok túlnyomó része német hatást mutat. 14 közülük lebegő + emelkedő, 10 emelkedő hangfekvésből hirtelen szökő dallamú. További jellegzetes, 8 mondatallal képviselt típusban a dallam lebegő. Nemcsak az eldöntendő kérdő mondatok dallamát tekintve tapasztalható azonban eltérés a magyar nyelvhasználattól, hanem a kijelentő mondatokban is. Ezekben bizonyára a hangsúlyviszonyok módosító hatása is szerepet játszik.

² Deák 2000, 30.

³ Ausztriában 2001-ben 25 844 osztrák és 14 699 külföldi állampolgár, összesen 40 583 személy adta meg a magyart mint érintkezési nyelvet. Ez az előző népszámlálás adataihoz képest 21,29%-os növekedésnek felel meg. Felső-Ausztriában 2001-ben 3849 magyar köznyelvűt, ezen belül 2344 osztrák állampolgárt mutatott ki a népszámlálás (H. L. 2002, 1, 3.).

A beszéd zenei oldalánál maradvra továbbra is, a hangképzés és az időtartamviszonyok eltérő relevanciája tűnik fel a két nyelv összehasonlítása során. A németben sem a zöngés–zöngétlen, sem a hosszú–rövid szembenállásnak nincsen fonológiai megkülönböztető szerepe. Pontosabban szólva a németben a magyar zöngés–zöngétlen fonológiai oppozíciónak a hehezet nélküli–hehezetes szembenállás felel meg. Ennek a mássalhangzó-szembenállásnak a felismerése meglepően jó eredményről tanúskodik. A teljes anyag hibaszázaléka mindössze 10,6%. A szópárok azonosságának a felismerésében 18,2% volt hibás választás, a különböző hangsoroknál azonban csupán 6,8%-ban tévedtek. A különböző szópárok körében a szókezdő zöngés–zöngétlen szembenállást 4 adatközlő 6 szópárban ismerte félre, szó végén 6 adatközlő 12 tévedését lehet megfigyelni.

Roszsabb eredmény született az időtartammal kapcsolatos vizsgálatok során. A magyar beszéd ritmusát a hosszú és rövid hangok váltakozása adja meg. Az időtartamnak nyelvünkben mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók esetében jelentésmegkülönböztető szerepe van. A némettel kapcsolatban ez csak a magánhangzókra vonatkoztatva igaz. Négy hosszú–rövid mássalhangzó-oppozíció felismerése adatközlőim körében meglehetősen nagy, 22,5 hibaszázalékkal történt meg. (A szópárok között ebben a feladattípusban az oppozíció hiánya nem szerepelt.) A magánhangzók időtartamát vizsgáló példák között egy olyan szópár volt, amelyben a két tag azonos volt, két pár valóságos oppozíciót képviselt. Az eredmény az előzőnél jobb, a hibás megoldások 17,42%-ot tettek ki. Miután itt azonos és különböző szópárok is voltak, lehetőség nyílt arra, hogy a két csoport eredményét össze lehessen hasonlítani. Azonos szavak esetén csupán 11,36% volt a hiba, a különbözőeknél 20,45%, a tényleges különbség felismerése tehát, úgy látszik, nehezebb volt. Az egyes adatközlői tévedéseket könnyű lenne figyelmetlenséggel, véletlennel – olykor esetleg a feladat félreértésével – magyarázni, az esetek halmozódása mégis a nyelvi tudat eltompulására utal. Ez azonban csak akkor igazolható, ha az aktív nyelvi produktumok oldaláról is megerősítetnek. A megerősítés részint a szókinctani kérdőívre adott válaszokban, részint a szövegfelvételek során megtörtént. A szókinctani kérdések során adott válaszokban különösen a szóvégi középső nyelvállású hosszú magánhangzók rövid vagy legalábbis rövidebb ejtésére volt szép számmal példa: *háloszoba, fürdőszoba, disznoól, disznosajt, bejáro ajtó* stb. Más helyzetű magánhangzókval kapcsolatban is előfordul a rövidülés: *kompot, fêléség, férj, töpörtyü*. A hosszú mássalhangzók rövidebb ejtése ugyancsak adatolható: *szalona, öcs, bátya 'báttya', rántota, zêlêr* stb.

Magyar–német viszonylatban a szókinccs változása a beszéd szintjén jelentkezik. Alig akad olyan német szó, amelyik állandó rendszertani eleme lenne a beszélőközösség nyelvhasználatának, magyar szókinccsének (ilyen leginkább a welsi magyarok nyelvében a *szídlung* szó a város főként magyarok lakta részének megnevezésére, illetőleg általánosan az ENSZ német UNO neve, mivel igen sokan laktak-laknak olyan épületekben, amelyek az ENSZ támogatásával épültek), de kiegészítésképpen bármikor jelentkezhettek német elemek a magyarul megfogalmazott mondatokban.

Alkalmi szókölcsonzések például: *hejcong, tepih, zsaluzí, szulcër, hobiraum, fúszgëngër, cëllëri, fërlöbung* stb. Az efféle szavakat hosszan lehetne sorolni; a típus jelentkezésének gyakorisága beszélőként és témánként változó. Ebbe a kategóriába nemcsak főnevek, hanem bármilyen szófajú szó tartozhat: „ety kicsit *válig* kel csinálni”, „nehezen viseltem el *zélis*”, „nem nagyon *aufvëndig*”. A lényegesen ritkább igei kölcsonzések az ige vonzatának az átvételét is jelentik: *arra fërcihtolok*.

A következő típus a részleges kölcsonzés: *fërnzéterem, virágrupp, vonalpusz 'Linienbus', këltëhullám*. Előfordulása az előbbinél lényegesen ritkább. Egyes esetei részleges fordítással keletkezettek, de az alakkeveredés sajátos megnyilvánulásairól is szó lehet, miként a gyereknyelvből megfigyelt *certapos, gealuttam*. Ritkán a szó teljes fordítása, azaz tükörfordítás is előfordul: *bejövettel 'Einkommen'*.

Nem annyira a német–magyar viszony, mint a meggyengült magyar nyelvi tudás számlájára írandó a harmadik típus, az, amikor a magyar nyelvszokás szerinti összetett szó helyett szó szerkezet áll: *virágos doboz 'virágláda', baromfis ól*. A nyelvi stratégia ezt a megoldást viszonylag ritkábban választja.

A német nyelv interferenciájának eseteit lehetne sorolni a mondattan köréből is; csupán jelzésként említem meg a személyes névmási alanyok a magyarban szükségtelen, olykor halmozott kitételét: „*én* láttam hétvégeken”, „*ő* Altmünsterbe van, *ő* tanul ott, ... *ő* egy szállodába tanul”, vagy a *sok* számnév után a többes számnak a magyartól idegen használatát: „Mi is elég *sok* *gyerëkek* vótunk” stb.

Az általános tendenciaként tapasztalható nyelvi változási folyamatok hátterében személyenként erős különbségek mutatkoznak, amelyek egyrészt egyéni adottságok következményei, más részüknek azonban alkalmasint külső, társadalmi hátterük van. Ezeknek az összefüggéseknek a feltárása esettanulmányok elvégzése, mondhatni, mikroelemzések révén végezhető el.

A nyelvjárási problematika abban a közegben, ahol az adatközlők csaknem az egész magyar nyelvterületet képviselik, különlegesen fontos, és a megoldás hátterében többnyire dialektológiai kérdések húzódnak.

Első megközelítésben a magyar–német interferencia vizsgálatával kapcsolatban merült fel, hogy a német elemek jelentkezésének megítélésében el kell különíteni azokat az egyedi elemeket, amelyek – tekintettel a magyar nyelvjárások egy részét történetük során fokozottabban ért német nyelvi hatás következtében – az egyes adatközlők kibocsátó nyelvi változatából származnak. Az elemzés egy további fázisában olyan nyelvi jelenségek kerültek elő, amelyek egyértelműen német interferenciára látszottak utalni, ugyanakkor némely adatközlő nyelvi életrajza alapján ennek a lehetősége valószínűtlennek tűnt. Nevezetesen a hosszú mással- és magánhangzók rövid ejtése és ezeknek a hangoknak a hangpercepció vizsgálatok során tapasztalt, korábban már ismertetett felismerési zavara más irányba terelte a kutatást.

Az egyik adatközlőtől nyert nyelvi adatok igen meggondolkodtatóak voltak, mivel a nyelvi életrajzával nem látszottak összhangban lenni. A vizsgálat szempontjából kiemelt fiatal nő a nyelvhasználatra vonatkozó kérdőívet

1994-ben töltötte ki, a nyelvi anyaggyűjtést vele 1996-ban végeztem. Az adatközlő 1994-ben 18 éves volt, 1990-től él Ausztriában, 7 évig Kolozsváron magyar nyelvű iskolába járt. Szüleivel, testvérével, nagyjával magyarul beszél. Magyarul ír leveleket, olvasni – mindent, így regényeket is – szokott magyarul. Az adatközlő cserkész, ez is segíti abban, hogy barátaival főleg magyarul beszél. Szülei barátaival is magyarul szól. Református vallású, néha részt vesz magyar nyelvű istentiszteleteken, imádkozni magyarul szokott. Többnyire magyarul, ritkán németül számol.

Magyar anyanyelvén kívül az általa megadott sorrend szerint németül, angolul és románul tud. Anyanyelvtudását saját maga jónak (4-esre) értékelte az 5 fokozatú skálán. A magyar nyelvtudás szokásosan említett hasznos voltán (minél több nyelven tud az ember, annál jobb) kívül egészen egyéni módon is fogalmazott: „valakivel magyarul beszélni kellemes.”

Az adatközlő az előzőekben már említett hangpercepció vizsgálat során összesítve 57,1%-os, ezen belül az azonos szó párok felismerésében 20%-os, a különböző szó pároknál 73%-os tévesztéssel oldotta meg a feladatot. Az egyes fonológiai opozíciók tekintetében a tévesztései a következő arányokat mutatják: zöngés–zöngétlen viszonyban azonos szó párok esetében 33,3%, különböző szó párok esetében 66,7%, a mássalhangzók időtartamára vonatkozó szó párokban 100%, a magánhangzók időtartamát firtató, valamint a labiális–illabiális viszonyra vonatkozó, a feladat szerint különböző szó párok esetében 50–50% volt a tévesztése. Az *ë–e* viszonyban az azonos szó párt helyesen, a különböző szó párt hibásan állapította meg. Az azonos hangsor felismerése tehát kevesebb gondot okozott az adatközlőnek: helyesen ítélte meg a magánhangzók időtartamával kapcsolatban is az azonos szó párt. Az aktív hangképzés során a zöngés–zöngétlen viszony megjelenítésében a szókinctani kérdőívre adott válaszokban egy esetben a zöngés hang helyett zöngétlen media fordul elő szókezdő helyzetben: *Bál*, zöngés zárhang helyett pedig hehezetes változatát képezte: *k^cémény*. A szókinctani kérdőív tanúsága szerint gyakori a hosszú magánhangzók rövidülése (az általános jellemzők tárgyalása során idézett példák elsősorban tőle származnak): *disznosajt, kompot, háloszoba, fürdőszoba*. A négy adat önmagában ismét nem mondható nagy számnak, de a többi adatközlőtől összehasonlításként rendelkezésre álló adatok alapján figyelemre méltó. Hasonló mennyiség csupán egy második generációs egyetemista lány, egy első generációs, a magyar nyelvet viszonylag ritkán használó asszony és az érdeklődésünk középpontjába került adatközlő édesanyja kérdőíves anyagában fordul elő. Az a tény, hogy egy olyan családon belül tapasztalható a jelenségnek a figyelmet felkeltő jelentkezése, amelyik viszonylag rövid ideje tartózkodik német nyelvterületen, és kezdetben egyáltalán nem tudott németül, mindenképpen meggondolkodtató. Vajon elképzelhető-e rövid idő alatt (az édesanya esetében kevésbé intenzív német nyelvhasználatot is figyelembe véve) ilyen erős interferencia?

Az időtartam fonematikus szerepe a magyar nyelvterülettel érintkező több indoeurópai nyelvből is hiányzik. Tekintetbe kellett venni, hogy a kisebbségi, olykor szórványhelyzetből emigrációba érkező többnyelvű adat-

közlőket már szülőföldjükön érte, érhetett olyan erős idegen nyelvi hatás, ami a némethez hasonló következményekhez vezetett. A mezőségi nyelvújításban általános sajátosság a hosszú magánhangzók helyett a rövid párjuk ejtése, amely még esetenként az *á, é* változására is kiterjed. Ezt a jelenséget mint a standardtól eltérő nyelvhelyességi hibát is lehet tekinteni, de végső fokon nyelvújítási jelenségről van szó: ezt a sajátosságot az iskolai oktatásban nem veszik figyelembe, még a magyartanárok sem javítják ki a tanulók beszédében.⁴ Ilyen módon például a kérdéses szempontból a vizsgálat középpontjába került kolozsvári család nyelvhasználata valóban a város határain túl, az egész Mezőség magyar nyelvújítására gyakorolt román nyelvi hatás következményére hívja fel a figyelmet.

A nyelvújításhoz, illetőleg a standardhoz kapcsolódó nyelvi attitűd azzal is összefüggésben van, hogy a beszélő identitástudatát a nyelvújítás vagy a standard fejezi-e ki jobban. Identitás és nyelvhasználat összefüggését egy Mura-szombatban született, az egyik hetési faluból való (pontos kibocsátó közege a felmérés során nem derült ki) adatközlő példáján mutatom be. Informátorom az adatfelvétel idején 31 éves volt. Egyetemi végzettséggel rendelkezik. Iskoláit alapfokon magyar és szlovén nyelven, középiskoláit szlovénul, felsőfokú tanulmányait az egyik magyarországi egyetemen magyarul végezte magyar–német szakon. Ő tehát már csak iskolai végzettsége alapján sem mondható ösztönös beszélőnek. Ismeri a magyar nyelvi változatokat és azok használati körét. Szakdolgozatát anyanyelvújításából írta. Saját identitását anyanyelvújítása fejezi ki. Magyar anyanyelvén kívül beszél és olvas németül, szlovénul és szerb–horvát nyelven. 1989 óta él Ausztriában: a férje második generációs magyar, akinek a szülei ugyancsak a Mura-vidékről valók, de az ő otthoni nyelvhasználatuk a magyar standardhoz igazodott, Burg Kastl-i gimnáziumi tanulmányai során pedig úgyszintén ezt a nyelvváltozatot használta. A felesége ösztönzésére alakítja újabban beszédét a nyelvújítási norma irányába.

Az adatközlő a hangpercepció feladatát hibátlanul oldotta meg. Az eldöntendő kérdő mondatok hangjelentésében egy esetben jelentkezik nála a magyarban megszokottól eltérő lebegő hangjelentés.

Az irányított beszélgetés során felvett szövegre jellemző, hogy a kirívóan nyelvújításias jelenségek hiányoznak belőle, ugyanakkor több, a magyar standardtól eltérő nyelvi jelenségről is tanúskodik. Mind a magánhangzókat, mind a mássalhangzókat érinti a rövidülési tendencia. A felső nyelvvállású magánhangzók rövid ejtése az anyanyelvújítás sajátosságaira tekint vissza: *melegitëm, készíteni*. A standard változat középső nyelvvállású hosszú magánhangzóinak megfelelő, a nyelvújításra jellemző diftongusok helyén rövid magánhangzót ejt: *attol, külömbözö, délelöd dolgozik, szoval*. Előfordul azonban a hosszú magánhangzó is: *dógot, étkës, tőlem*. A mássalhangzók körében a standard hosszú hangja helyett a megfelelő rövid, esetleg a félhosszú változat fordul elő többször: *inkáb, sëmít*.

⁴ Szabó 1975, 147–149.; Vöö 1975, 175, 149.

Ezek a sajátosságok a család körében felvett szövegek egy részének a sajátosságaitól is eltérnek. A különbség hátterében a beszélő tudatos nyelvváltozat-választását lehet keresni, az aktuálisan előforduló nyelvi jelenségek viszont gyakran a nyelvjárás és standard „határán levő” nyelvi elemek, amelyek végső soron egyik változat normájának sem felelnek meg. Az igen erős rövidülési tendencia több okra vezethető vissza. A diftongusok esetében a kettőshangzó egyik elemének elnémulása hazai nyelvjárásaink köznyelviessülésével kapcsolatban is megfigyelhető. A mássalhangzók rövid ejtését részint interferencia: mind a német, mind az adatközlő nyelvi életrajza ismeretében a szlovén nyelv hatásának is tulajdoníthatjuk. Mellettük azonban a beszélő gyors, hadaró beszéde is szerepet játszik ebben a jelenségben. A hadarás pedig – amennyiben régebben is jellemzője volt a beszélőnek – magyarországi egyetemi évei alatt a hazai nyelvhasználatától további erősítést kaphatott.

A dialektushoz való ragaszkodás nyelvi szándéka tehát tudatos nyelvhasználat esetén is megvalósul – esetleg úgy, hogy a tényleges beszédproduktum a standard és a nyelvjárás köztes mezejében (olykor egyikben sem élő formák használatával) foglal helyet.

A különböző kódok más jellegű kölcsönhatását is tapasztalni lehet. Egy másik informátorom ugyancsak a Mura-vidékről, Radamosról 1965-ben indult későbbi lakóhelyére. Az adatfelvétel idején 51 éves volt. Csak általános iskolai végzettsége van, amelyet magyar tannyelvű iskolában szerzett. Többnyelvű: magyar anyanyelvén kívül beszél szlovénul, németül pedig olvas is. Férje a Bácskából való, két, a felmérés idején egyetemista korú gyermekük van.

A hangpercepció vizsgálatokat ez az adatközlő elfogadható hibaarányal oldotta meg (16 jó megoldással szemben 4 tévesztés áll, olykor több példával képviselt jelenségből egyet hibázott el). Az eldöntendő kérdések dallamának vizsgálatát vele nem sikerült elvégezni. A gyűjtés során készült interjú folyamán beszéddallama nem mutat idegen interferenciára. Nyelvváltozat-választásában a beszélőpartner, a szituáció változása következtében módosulás nem tapasztalható. Az adatközlő beszéde erősen nyelvjárásias. Ez megmutatkozik mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók képzési sajátosságai-ban (*tiz, utyhogy, veszíték; ollan, amellik, csinyálla; aptya; jelentfe* stb.).

Az adatközlő nyelvi változatában a kibocsátó nyelvjárás néhány alaktani jelensége is megőrződött. Ilyen a főnévi igenév képzőjének *-nyi* alakja (*söpörnyi, öszeszennyi, lëtörünyi*; a szövegfelvételen a veláris *-nya* változat nem fordul elő). Az ikes ragozást nem használja. Ezek a jelenségek az anyanyelvként elsajátított hetési nyelvjárásra jellemzőek.⁵ Előfordul azonban olyan sajátosság is a vizsgált nyelvi anyagban, amelyet a hetési nyelvjárás „általában” indokolhatna, mégis magyarázatra szorul. A szövegben ugyanis szép számmal fordulnak elő *ö-ző* adatok (*mëhetök, gyerökök*), holott éppen Radamos nyelvjárásában ez a jelenség nem tipikus.⁶

⁵ Penavin 1966, 6–8.

⁶ Penavin 1966, 6.; Gönczi 1948.

A szókincstani kérdésekre adott válaszai részint az anyanyelvjárási változatok választását mutatják: *petris, kövestét szalonna, prëzbors* stb., részint a férj nyelvváltozatához való igazodásról szólnak. Így például a kukorica neveként megemlíti, hogy „*tengörinek* is mongyák” (a kérdőíves gyűjtés során köznyelvies válaszokra törekvő férj ugyancsak megemlíti a *tengërit* második válaszként), de máskor is hivatkozott arra az asszony, hogy a családi használatban a férj nyelvhasználatához alkalmazkodnak. A kibocsátó nyelvjárás nyelvszokásával ellentétben a *-vall/-vel* rag következetesen illeszkedik az adatközlőtől fölvetett szövegben.

A két, lényegét tekintve azonos nyelvjárási alapú beszélő nyelvváltozat-használatának különbségei nyelvi szocializációjukból fakadnak. Nyelvi tudatosságuk különböző, nem azonos a rendelkezésükre álló (magyar) nyelvi repertoár, ami választási lehetőségeiket, de a kettősnyelvűségből, valamint a két-, illetőleg többnyelvűségből fakadó interferenciát is befolyásolja.

A magyar standard, illetőleg a nyelvjárási elemek választásában a tájszóhasználat alapján megállapítható, hogy szembeszökő a köznyelvi alakok terjedése minden nyelvjáróterület képviselői körében. A nyelvjárási alakokhoz való ragaszkodás nagyobb mértékben az erdélyi származású, illetőleg a férfi adatközlők körében tapasztalható.

Felfedezhető az előbbieken részletesen elemzett eseten kívül is az a tendencia, amely a különböző magyar nyelvi változatok kiegyenlítését célozza akár a családon, akár a baráti, ismeretségi körön belüli nyelvváltozat-választásban. Ezekről adatközlőim megjegyzéseiből lehet értesülni. Egy budapesti születésű adatközlőm erdélyi származású feleségével beszélve a burgonyát *pityókának* mondja. Egy másik erdélyi asszony viszont ugyanezt a fogalmat a vele azonos nyelvi változatot beszélő családjával ellentétben „itt már”, azaz Ausztriában *krumplinak* nevezi. Azok többsége, akik a húslevesbe *murkot* tesznek, hozzáteszik, hogy ez Magyarországon *sárgarépa*. Van olyan erdélyi adatközlőm, aki a *krumpli~pityóka* megfelelések közül aszerint válogat, hogy a beszélgetőpartnere számára melyik kifejezés az ismerős. Az idézett megjegyzések a kérdőívek adatainak az értékelésével megegyező eredményt mutatnak: az egymás nyelvhasználatára való odafigyelés, az ezt tekintetbe vevő nyelvi viselkedés teremt meg az alapot ahhoz, hogy a vizsgált közösségben nyelvi kiegyenlítődesi folyamatról, illetőleg ennek kezdetéről beszéljünk.

Az elmondottak alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a migrációval létrejött diaszpórák nyelvi folyamatainak értékeléséhez a mikro- és makroelemzések összekapcsolása, a nyelvjárási sajátosságok és az esetenkénti többnyelvűség következményeinek a figyelembevétele nem kerülhető meg.

Bibliográfia

- Deák, Ernő 2000. Die Wiener Ungarn in Geschichte und Gegenwart. In Jahn-Brandenstein, Maria (Hrsg.): *Beheimatet in Österreich. Zwanzig Jahre Zentralverband ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich. Vorgeschichte, Tätigkeit, Mitgliedsvereine*. Wien, Sodalitas, 9–37.
- Gönczi Ferenc 1948. Göcsej népköltészete. In *Zalai Tudományos Gyűjtemény*. I. Zalaegerszeg, Zalai Táj- és Népkutató Munkaközösség.
- H. L. 2002. 2001. Évi népszámlálás: Ausztriában magyarok az élen. *Bécsi Napló*, 23. (6): 1., 3.
- Penavin Olga 1966. A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza. In *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai*. 116. sz. Budapest
- Szabó Zoltán 1975. Hosszú hangok – rövid hangok. In Gálffy Mózes – Murádin László (szerk.): *Anyanyelvünk művelése*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 147–149.
- Vőő István 1975. Nyelvjárásiasság a magánhangzók ejtésében. In Gálffy Mózes – Murádin László (szerk.): *Anyanyelvünk művelése*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 149–152.